

Realistic Positioning of Teachers' Values

Žana Bojović, Danijela Vasiljević and Danijela Sudzilovski
Faculty of Education in Užice, University of Kragujevac

Abstract

In this paper¹, different classifications of values and value orientations are presented and explained within the framework of theoretical scientific synthesis on the basis which was found to be most suitable for examining teachers' values and value orientations. At the beginning of the school year 2019/2020, transversal empirical research based on Rokeach's Value Survey was conducted on a random sample of 408 teachers from Central and Western Serbia. The purpose of the study was to identify terminal and instrumental values of teachers with different length of work experience. In terms of terminal values, all groups of examined teachers identically positioned family security with regards to the other examined values, and in terms of instrumental values, teachers of all groups equally positioned honesty, responsibility and ambition. The resulting parameters of ANOVA test and F values among the groups of examinees showed statistical significance in the preferences for both terminal and instrumental values, confirming that teachers' professional experience (years of service) has significant influence on positioning values.

Key words: hierarchy; instrumental values; Rokeach's Value Survey; terminal values.

Introduction

Life involves constant interaction between human personality and environment. It begins at birth and continues through childhood and youth until death. An individual develops abilities and masters a series of skills needed to satisfy the social roles throughout life. Within the framework of socialization characterized by a series of processes, it is hard to precisely distinguish values and value orientations of a society or an individual. Values make a society unique and are recognized through a symbolic system that directs the

¹ The paper is part of the project No. 179026 *Teaching and Learning: Problems, Goals and Perspectives*, supported by the Republic of Serbia's Ministry of Education, Science and Technological Development.

choice of possibilities, determines the behaviour and actions of man in general, including school teachers. In the realization of the education process teachers act in accordance with the prescribed legal norms for the most part, but often their activities are founded upon the norms not prescribed by authorities. Rather than being coercive, these norms invite teachers to act on their conscience in order to achieve a common social good (Milardović, 2014). Norms lacking coerciveness are a characteristic of an individual who regulates his/her relationship with the environment through a normative value system promoted within a particular socio-cultural context on the one hand, and through a personal, autonomous belief system that determines his/her behaviour and action in their entirety, on the other hand. In modern social conditions there is an occasional 'crisis' of values characterized by tension or a conflict of values in all areas of life. In such a discourse it is impossible to reach a universal hierarchy of values; instead, adults establish a certain *hierarchy* of values creating a foothold for themselves (Hoblaj, 2005).

Values and value orientations

It is not easy to provide a clearly defined and generally acceptable definition of *value*, because one might ask – who determines universal human values? Analysis of value definitions indicates that there are over four hundred various definitions of values and eighteen standpoints for their classification. The impossibility of creating a universally acceptable definition of value has arisen both due to the confusion in terminology in different regions and in different languages and due to different understandings of the term within different sciences, where every science starts from its own area of study and operationalise the concept of value in that context (Pantić, 1977; 1981; 1990).

In an attempt to get answers we reach toward values that are considered universal, making this question a philosophical-pedagogical issue which partially led to diverse interpretations of this concept and disagreement about a single definition of value. There is also a need to create a „global code of ethics“ as a framework for the general set of universal values that transcend the boundaries of a society, community, culture or religion (Rakić & Vukušić, 2010, p. 781). Inconsistencies in the definition of the term *value* also arise from the attitude of some scientists who believe that values, precisely due to their changeability, resist any attempt of definition and placement within a generally accepted framework (Janković, 2017). Despite this, we will attempt to provide a reference framework of values and value orientations. Williams (1968) believes that values are general categories based on selective, i.e. desirable behaviour, and that they acquire a selective and evaluative dimension, because on the one hand, the concept of value refers to the evaluation of a particular object, behaviour or process, and on the other, it becomes a criterion for the evaluation of the same (Vujčić, 1987). Schwartz and Bilsky (1990) partially agree with Williams's definition and define the concept of value as ideas or beliefs about desirable goals and important aspects of life which impact the behaviour and choice of an individual in different situations. They emphasize that, although relatively stable, values are also: a) subject to spatial and temporal changes; b)

determined by a value's priority for an individual, which is reflected on their hierarchical structure. Values are not inherent, but rather adopted throughout our life; they are subject to changes and necessary for life in society, and they are related to people, objects and events (Rakić & Vukušić, 2010).

Undoubtedly, the nature of value is determined by socio-historic context of a particular period, and it gains importance if it can be incorporated into the current social reality. Outside social reality it is impossible to determine the character of a series of social actions that are closely related to our understanding of moral actions (responsibility, duty, gratitude, etc.), because, according to Scheler, "sociability is always present in every individual and it's not only that a person-individual is a part of society, but society is an integral part of the individual as well" (Šic, 2012, p.211). In other words, a value cannot be activated unless its concept is derived from the living social practice (Koković, 1997). Theoretical contemplations on the conceptual definition of value in social sciences in the first half of the 20th century suffered from the lack of an agreed concept and structure of relations between values as reliable qualitative and quantitative parameters by which to measure them (Hitlin & Piliavin, 2004; Rohan, 2000). Contemporary patterns of behaviour are imposed very quickly, which creates a rift between current norms and dominant value patterns. In the middle of the 20th century, theorists reached a consensus on the content of basic values among which two theories stand out: Schwartz Theory of Basic Values and Rokeach Value Survey.

The essence of value given in Schwartz's theory derives from various research and can be concentrated around six definitions (Allport, 1961; Feather, 1995; Morris, 1956; Kluckhohn, 1962; Rokeach, 1973; Schwartz, 2012) as follows: 1) Values are beliefs imbued with a sense of independence; 2) Values refer to desirable goals that motivate an individual to action because they imply the concept of something personal and/or socially desirable; 3) Values are much broader than reacting in certain situations and should be distinguished from norms and attitudes which usually refer to particular actions, objects or situations; 4) Values are used as a standard in the process of choosing or assessing between different goals and possibilities, people and events, which indicates their selectivity: people decide between good and bad and often base their decisions on possible consequences; 5) Hierarchy of values is conditioned by the system of value priorities of an individual; 6) Values are relative and thus determine the behaviour of an individual to an extent of their importance for that individual, from the standpoint of social and individual consciousness (Schwartz, 2012). The other value theory is based on the classification given by Milton Rokeach who defines values as "a type of belief which, once internalized, becomes the standard or criterion for directing behaviour" (Hooper et al., 2003, p. 170). Rokeach classified values in two groups: 1) values-goals by which he means classes of states and objects an individual wants to achieve and preserve (terminal values), and 2) values-means which represent a preferred way of achieving those goals (instrumental values) (Kuzmanović, 1995; Mladenović & Knebl, 2000; Bojović et al., 2015). This classification completely satisfies our idea for researching a hierarchical value system.

In addition to the conceptual definition of value, we tried to conceptually define value orientations despite the fact that some authors do not distinguish between values and value orientations. Value orientations are a set of general and constant values oriented towards solving existential issues by means of general “actions and behaviours of individuals in different situations” (Havelka, 1975, pp. 144-145). They are mostly determined by a central, personal value, whereby they are viewed as a general goal and one’s lifestyle, and as a way of achieving that goal (Mladenović & Knebl, 2000). Identifying value orientations reveals individual or group commitment to universal values, goals, means of life activity, level of their importance to people, and a general orientation toward a specific form of behaviour (Botalova et al., 2016). Value orientations include beliefs, attitudes and principles for shaping an individual’s value orientation, including pedagogical orientation, and therefore have an impact on human behaviour (Valerian et al., 2016). Rokeach views value orientations in three ways: 1) as a broader value concept; 2) as an emblem of the entire value system; 3) as a synonym of value. A positive or negative value sign pointing toward a central value indicates the existence of a value orientation as an individual lifestyle (Rokeach, 1973, acc. to Bojović et al. 2015). Given the certain level of diversity in the definitions of value and value orientation, we singled out two central elements that form the basis of value orientation – personality of the individual and society defined by specific spiritual, cultural, technological and ideological characteristics (Bojović et al., 2015). The sum of individual value orientations based on these characteristics provides a picture of actual social value orientations in a given time, whereby it is possible to isolate values as one’s life goals (terminal values) and values that serve as an instrument for achieving one’s life goals (instrumental values). In order to compare the acquired results with the results of similar research aimed at positioning particular values on a ranking scale of class teachers, subject teachers and preschool teachers, we relied on the results that indicate a tendency to favour certain underlying values and value orientations (Romstein & Staković, 2017; Dasari, 2017; Marušić-Jablanović, 2016; Beck et al., 2016; Bojović et al., 2015; Sallis, 2014; Greene et al., 2014; Spring, 2014; Cohen et al., 2013; Bogunović et al., 2012; Matejević, 2008; Čekrljija et al., 2004; Rubchevskiy, 2003; Kuzmanović, 1995; Havelka, 1975; Kuzmanović & Petrović, 2007).

Research methodology

The aim, objectives and research – Given that value formation is influenced, apart from individual factors, by socio-historic factors and social factors, we were interested in the value system of the population of teachers with different length of work experience, which defined the *aim of the research*: to establish the differences in positioning the value orientations of teachers with different length of work experience. The *research objectives* were derived from the aim: (1) to establish a statistically significant difference in the preference of terminal values (life goals) of teachers with different length of work experience; (2) to establish a statistically significant difference in the preference of instrumental values (ways to achieve life goals) of teachers with reference to the length

of their work experience. The starting point was the null hypothesis, i.e. work experience does not influence teachers' value differentiation.

Sample

Research sample included 408 teachers from Central and Western Serbia. The independent variable of the research was the length of work experience for which we presumed to be the source of value differentiation of teachers and generally the source of forming value orientations. Regarding the years of service, teachers were divided in three groups: a) 0-10 years – less experienced teachers (N=100); b) 11-25 years – experienced teachers (N=247); c) 26 years and more – the most experienced teachers (N=61). Dependent variables of research were teachers' value orientations.

Method

The data were processed by calculating statistical parametres of arithmetic mean and standard deviation, after which the rank of each value was determined upon the relative order of values expectations. The significance of differences between the arithmetic means of the formed groups of examinees, for the purpose of determining intergroup variance, was tested with the use of univariate analysis of variance (ANOVA). Statistical significance of F values and homogeneity test of variance within groups were tested at the significance level of $p = 0.01$ and $p = 0.05$. The normality of the distribution of results was checked with Kolmogorov Smirnov test at the significance level $\alpha < 0.05$. All the data were analysed with the use of SPSS (version 19.0). The entire research is of transversal character and was performed at the beginning of the academic year 2019/2020.

Instrument

The framework for analysis and interpretation of the obtained values and value orientations is the classification of values by Rokeach, which, according to the author himself, is a measurement „sensitive to the difference between cultures, institutions, group membership and personal experience“ (Rokeach & Edcock, 1978, p. 24). Rokeach's classification consists of two well-differentiated groups of basic values: 1) terminal, which denote desirable, final states of satisfying certain needs; and 2) instrumental, which refer to desirable or idealized ways of behaviour that contribute to achieving terminal values. There is a dependent relation between terminal and instrumental values, because instrumental values are means to achieve terminal values (Petrović & Zotović, 2012).

Defining values as permanent belief that a specific behaviour or way of living is socially or personally more desirable than the opposite behaviour or reverse way of living, distinguishing them from other socio-psychological constructs, Rokeach (1973) established a theoretical connection between values and behaviour which he operationalised by an instrument for examining values (Table 1). Due to its coherence and psychometric characteristics, his survey was the basis for many studies, so we decided to use it in our research. *Rokeach's Value Survey* (Rokeach, 1973) is composed of thirty-six values (two

lists of 18 values), where the examinee ranks each of the values according to the priority it has for him/her as “the guiding principle in life”.

Table 1
Rokeach Value Survey (acc. to Robbins, 2003, p. 64).

TERMINAL VALUES	INSTRUMENTAL VALUES
Comfortable life	Ambitious (diligent, hard-working)
Exciting life	Broad-minded
Family security	Capable
Freedom	Cheerful
Happiness	Courageous
Inner harmony	Helpful
Mature love	Honest
National security	Imaginative
World at peace	Independent
Equality	Intellectual
Pleasure	Logical
Salvation of the soul	Loving
Self-respect	Obedient
True friendship	Responsible
Wisdom	Self-controlled
Sense of accomplishment*	Polite*
World of beauty*	Forgiving*
Social recognition*	Pure*

*omitted values in the revised Rokeach Value Survey

Upon multiple examinations, Rokeach proved proved that the instrument has a satisfying reliability and very good sensitivity, and the proof of that is its usage in a great number of studies for almost a half of the previous century, due to its coherence and psychometric validity (Kelly, 1990). For the purpose of our research, we therefore used a partially revised, i.e. more precisely shortened Rokeach's Value Survey of valid characteristics, which was confirmed by previous research of value orientations of students, future primary school teachers and preschool teachers (Bojović et al., 2015) (Table 2).

Table 2
Partially revised Rokeach Value Survey (acc. to Bojović et al., 2015).

TERMINAL VALUES	INSTRUMENTAL VALUES
Comfortable (prosperous) life	Ambition, diligence, dedication
Exciting (exhilarating) life	Broad-mindedness (tolerance, acceptance)
Family security (care for loved ones)	Capability (skills, competence, efficiency)
Freedom (independence, freedom of choice)	Cheerfulness (gaiety, optimism, cordiality)
Happiness (contentment, attachment)	Courage (openly expressing one's beliefs, fighting for one's beliefs)
Inner harmony (without internal conflicts)	Helpfulness (doing something for the benefit of others)
Mature love	Honesty
National security (protection against attack)	Imagination (creativity, individualism)
World at peace (without wars, skirmishes and conflicts)	Independence (self-reliance, autonomy)
Equality (brotherhood, equal opportunity for everyone)	Intellect (intelligence, comprehension)
Pleasure (life of pleasure)	Logic (consistency, coherence, rationality)
Self-respect (good opinion of oneself, dignity, self-esteem)	Obedience (meekness, abiding by the rules, docility)
True friendship (close friendships)	Responsibility (reliability)
Wisdom (mature understanding of life)	Self-control (self-discipline, restraint)

Research results and discussion

Our intention was to determine which value orientations are preferred among active teachers. The degree of preference was evaluated in the context of achieving final life goals (terminal values) and in the context of the means of achieving those life goals (instrumental values). In processing the gathered data we tried to obtain the best possible overview of teachers' value priorities with regard to the length of work experience. In the process of choosing certain values the examinees were guided solely by their personal beliefs.

The occurrence of each of the 15 examined values was shown first through the prism of means and standard deviations, which served in determining the ranks of the teachers' values. With the use of ANOVA, the obtained F values and the Homogeneity of Variance Test within groups, we determined the statistical significance between the arithmetic means of all three groups of examinees at the level of significance of $p < .05$ and $p < .01$. The distribution's normality was tested with the use of Kolmogorov-Smirnov test at the level of $\alpha < 0.05$. Following the research objectives, the obtained results of F values between the groups of examinees showed a statistical significance in positioning terminal and instrumental values, which rejected the null hypothesis. In other words, work experience of a teacher has an important influence on positioning values. In the distribution of overall results, a difference in positioning of values was observed (terminal, as well as

instrumental), which directed further interpretations in comparing the overview of value rank of teachers with different length of work experience.

Taken as a whole, highly ranked values entail the motivation to meet basic life needs (the need for personal safety and the safety of loved ones) by using, in the examinees' opinions, the right means to achieve a given goal. When it comes to terminal values, all groups of surveyed teachers identically positioned family safety in relation to other examined values. When it comes to instrumental values, teachers of all groups singled out honesty, responsibility and ambition. Research results show a higher level of preference of personality values over social and universal values, which is in accordance with some other studies (Marischuk & Voitko, 2017; Rubchevsky, 2003; Botalovaa et al., 2016.).

Positioning teachers' terminal values with regard to their work experience

Comparing the rank of teachers' preferred values according to their work experience, the discrepancy in the positioning of terminal values as leading life goals was observed. Intergroup analysis of variances, with a precise high F value, undoubtedly shows a great influence of life and professional experience on the value profile of teachers regarding the positioning of the examined values. The results of the ANOVA test support this claim, showing that the F value for the examined values between groups of teachers is statistically significant at the level of $p \leq .001$ (11 values), and $p \leq .005$ (4 values); the homogeneity test of variance within groups is significant at the level of $p < 0.05$ (Table 3). The results of the Kolmogorov-Smirnov test showed that the assumption of the distribution's normality was not completely violated because most of the parameters are greater than the limit value ($\alpha > 0.05$) and range from $\alpha = 0.06$ to $\alpha = 0.20$ (except for *national security*, where the limit value for all groups of respondents ranges from $\alpha = .001$ to $\alpha = .015$; and for *exciting life* from $\alpha = .000$ to $\alpha = .3033$).

When it comes to the overview of the rating of all three groups of examinees, we can single out the comparison of the rank positions for the first three and the final three value categories (Table 3). Complete compliance can be observed in positioning the *family security* value ($F=3.537$; $p=0,038$) in all groups of teachers, regardless of their work experience. Bearing in mind that family is the basic retreat of an individual, a safe place for satisfying personal needs, the safest source of emotional, cognitive and affective needs, and where key conditions for satisfying life and professional needs are created, the high ranking by all the examinees is justified. As a situational factor, *family security* is very respected by the teachers, and that was confirmed by the results of the value research of the narrow social background (Bojović et al., 2015; Marušić-Jablanić, 2016; Dasari, 2017). *Happiness* ($F= 9,090$; $p= .001$) is a value identically positioned by less experienced teachers at a very high second place, while the same value does not hold the same importance for the most experienced teachers, who position it in the fifth place. The third comparative value is *mature love* ($F=10,304$; $p=.000$), which is placed fourth by experienced and the most experienced teachers. Unlike them, less experienced teachers place *mature love* as third.

Table 3
Positioning terminal values

Terminal values	Inexperienced teachers (N=100)			Experienced teachers (N=247)			The most experienced teachers (N=61)			F	p	HV
	AM	SD	R	AM	SD	R	AM	SD	R			
Family security	3.81	3.53	1	3.51	6.52	1	4.74	2.31	1	3.537	.038*	.001
Happiness	4.18	2.64	2	4.70	4.54	2	5.85	1.86	5	9.090	.001**	.001
Mature love	4.32	2.56	3	5.42	4.04	4	5.75	2.15	4	10.304	.000**	.004
Inner harmony	5.14	1.74	4	5.47	3.92	5	5.28	1.67	2	13.216	.000**	.000
Freedom	5.16	1.97	5	5.19	4.07	3	5.72	1.41	3	12.178	.000**	.000
Self-respect	7.5	2.00	6	7.07	3.37	6	6.89	1.77	6	13.745	.000**	.000
True friendship	7.96	1.86	7	7.65	3.51	7	8.27	2.42	9	15.509	.000**	.003
Wisdom	8.33	1.62	8	8.24	3.34	8	8.00	3.02	8	17.610	.000**	.000
Pleasure	8.37	1.40	9	8.36	2.67	9	7.84	2.59	7	47.469	.000**	.000
Salvation of the soul	10.14	2.08	10	10.64	3.68	12	10.22	3.72	13	11.916	.000**	.000
Comfortable life	10.42	2.41	11	8.77	9.19	10	9.12	3.25	10	29.623	.000**	.000
Equality	10.50	2.54	12	10.47	3.65	11	9.92	2.86	11	47.469	.000**	.004
Exciting life	11.62	2.74	13	11.59	4.49	15	12.14	3.84	15	6.560	.003*	.000
World at peace	11.71	2.84	14	10.90	3.47	13	10.08	3.55	12	13.023	.000**	.000
National security	11.96	3.38	15	11.44	4.16	14	10.29	3.94	14	5.956	.005*	.000

AM – arithmetic mean; SD – standard deviation; R – rank; F – variance among groups; * $p \leq .005$; ** $p \leq .001$;
HV – Homogeneity of Variance Test ($p < .05$)

When it comes to positioning the value categories with three lowest rankings - *exciting life* ($F=6.560$; $p=.003$), *world at peace* ($F=13.023$; $p=.000$) and *national security* ($F=5.956$; $p=.005$) - the obtained results show that experienced and the most experienced teachers regard *exciting life* as least important, while less experienced teachers position it in the thirteenth place. *World at peace* is differently ranked by all three groups of teachers, while *national security* is equally ranked by experienced and the most experienced teachers giving it rank 14, while less experienced teachers assign it the lowest ranking. Therefore, values encompassed by social and universal group of values are assessed as the lowest by all groups of teachers, which is in compliance with similar research (Schwartz, 2012; Schwartz & Bilsky, 1990).

It is interesting to mention that of the fifteen ranked values only three were identified to which all the examinees, regardless on the length of their professional engagement give exactly the same rank. Those are *family security* (1st rank), *self-respect* (6th rank) and *wisdom* (8th rank). Study results showed that teachers with high self-respect make wise decisions, encourage their students to progress in their studies, develop critical thinking, more successfully encourage independent learning, show more warmth and are more focused on their students, thus contributing to their students' self-respect (Farmer, 2001).

Positioning teachers' instrumental values with regard to their work experience

Differences in positioning almost all instrumental values were observed when considering the length of teachers' work experience. The results of the ANOVA showed that the F values among groups of teachers for each of the examined values were highly statistically significant at the significance level of $p < .001$ and $p < .005$ (Table 4). According to the obtained findings, the value system of those groups of examinees was conditioned by the length of their work experience, which refutes the set null hypothesis. The homogeneity test of variance within groups is significant at the level of $p < 0.05$ (Table 4). The results of the Kolmogorov-Smirnov test showed that the assumption of the distribution's normality was not completely violated because most of the parameters were higher than the limit value, $\alpha > 0.05$, and ranged from $\alpha = 0.06$ to $\alpha = 0.19$.

We considered interesting to distinguish the cross-reference of the rankings for the first and last three value categories. By comparing the first three positions of the most frequently preferred values, we detected identical positioning of values *honesty* (1st rang), *responsibility* (2nd rang), and *ambition* (3rd rank) between less experienced and the most experienced teachers, while experienced teachers positioned value *responsibility* in 3rd place (Table 5). The obtained results are in accordance with the results of value research aimed at obtaining social and personal goals (Marques et al., 2018; Marischuk & Voitko, 2017; Giacomino et al., 2011; Matejević, 2008; Koković & Lazar, 2004). With values ranked lowest on the list, there is a total disagreement between all groups of teachers on the preference of *self-control* and *helpfulness* (14th rank) and *obedience* (15th rank). This can be interpreted in light of total social crisis and the social position of the teaching profession, whose participation in reaching socially significant decisions is marginalised, which was confirmed in some studies (Koković & Lazar, 2004; Inglehart et al., 2014; Romstein & Staković, 2017).

The analysis of the obtained results showed that instrumental values reflect the nature and the content of values characterizing the wanted and motivational orientation of a person, as support to forming personal consciousness, thus setting the foundations for creating a personal value system determined by the length of work experience. The goals an individual aspires to and ways she handles her actions in obtaining those goals are connected to various types of motivation from the aspect of personality development and professional work (Sagiv & Schwartz, 2000). That led to different positioning of values

from the standpoint of life and work experience, which mainly matches the findings on the complexity of personal goals as motivational systems aimed at satisfying basic needs (Giacomino et al., 2011; Kuzmanović & Petrović, 2007; Čekrlija et al., 2004).

Table 4
Positioning instrumental values

Instrumental values	Inexperienced teachers (N=100)			Experienced teachers (N=247)			The most experienced teachers (N=61)			F	p	HV
	AM	SD	R	AM	SD	R	AM	SD	R			
Honesty	4.29	2.61	1	5.04	4.38	1	3.82	2.09	1	9.659	.000**	.000
Responsibility	5.33	1.77	2	5.44	3.89	3	4.92	1.27	2	15.333	.000**	.003
Ambition	5.69	1.73	3	5.16	4.26	2	5.58	1.32	3	9.714	.000**	.000
With love	5.77	1.71	4	6.79	2.99	4	6.82	2.11	6	32.210	.000**	.005
Intellect	6.18	1.25	5	6.93	3.22	6	6.66	2.34	5	29.911	.000**	.001
Capability	6.86	1.54	6	6.84	3.3	5	6.45	2.34	4	21.332	.000**	.000
Courage	7.25	1.27	7	7.63	2.71	7	7.54	2.38	7	50.081	.000**	.002
Imagination	8.56	1.64	8	9.56	2.85	13	9.62	3.09	13	21.478	.000**	.000
Cheerfulness	8.77	1.36	9	9.37	2.73	12	9.10	3.54	11	11.621	.000**	.000
Logic	8.82	1.51	10	8.50	2.59	9	8.24	2.72	8	46.711	.000**	.001
Broad-mindedness	9.08	1.63	11	7.78	2.56	8	8.79	3.02	10	67.777	.000**	.001
Independence	9.31	1.75	12	8.66	2.84	10	9.49	3.30	12	29.482	.000**	.002
Self-control	9.36	1.74	13	8.85	2.30	11	8.33	2.85	9	60.988	.000**	.083
Helpfulness	11.30	3.02	14	11.36	4.01	14	10.91	3.48	14	7.995	.001**	.000
Obedience	11.6	3.7	15	12.45	7.80	15	12.87	4.27	15	1.961	.153*	.000

AM – arithmetic mean; SD – standard deviation; R – rank; F – variance among groups; * $p \leq .005$; ** $p \leq .001$
HV – Homogeneity of Variance Test ($p < .05$).

According to some studies, instrumental values belong to individual-personal values which derive from accumulating socio-educational and professional values that create a personal value system, and different preferences towards certain values occur as a result (Schwartz & Bilsky, 1990; Toomela, 2007; Schwartz, 2012; Botalovaa et al., 2016; Dasari, 2017). The mentioned difference in the preference of instrumental values indicates different challenges that are set before teachers in terms of finding adequate ways to achieve the set goal. These are: a) challenges offered by modern society; b) making the right choices in relation to the opportunities offered by society; and c) resolving personal problems, conflicts and challenges. In order to successfully face a number of challenges, it is obvious that in addition to cognitive skills and abilities, every member of society needs to acquire and develop non-cognitive “inclinations, values, and self-perceptions” (Toomela, 2007, p. 19). Similar results of the research of instrumental values were obtained by Dasari (2017), where teachers gave priority to logic, free-thinking and ability.

Conclusion

The world can be a better place only if it is based on the postulates of competence-oriented and quality-oriented social values such as love, truth, honesty, freedom, unity, tolerance, responsibility, and respect for life (Kidder, 1994). This largely coincides with the results of our research. With regard to that, facing the challenges of modern society and solving personal and professional problems are of the utmost importance (Armstrong, 2008). This fact is supported by research on the influence of globalization on the psychological functioning of an individual which indicates the phenomenon of dual identity, derived from the connection of one's local identity with the identity of global culture, which is significantly present in non-western cultures (Arnett, 2002, p. 782; Segall et al., 1998). Undoubtedly, globalization brings great changes in value systems, cultural identity, technology, communication, and world economic exchange (Korenčić & Šajković, 2002). For this reason a „crisis“ periodically occurs in the value system in modern social conditions, which makes tension or conflict of values present in all areas of life. Actually, value crisis is a symptom of “thirst” for authentic values. In such a discourse it is not possible to reach absolute, universal value hierarchy, but an adult establishes a personal value hierarchy and obtains autonomy in value orientation, creating his own “mainstay”. It is a certain value structure that represents value orientation or designation believed to be widely accepted nowadays (Hoblaj, 2005). Starting from the research problem, the aim and tasks, and based on qualitative and quantitative analysis of the collected data, the following conclusions were drawn:

1) Positioning terminal values shows relative uniformity of teachers' value commitments to ultimate life goals for the first nine ranked values. Nevertheless, the surveyed teachers give priority to family security, happiness and mature love, ranking them at the very top. Positioning family security in the first place is understandable because it is a way of satisfying primary human needs for security and love. However, in the values of happiness and mature love, a high statistically significant difference in teacher preferences was identified. It was created as a result of different work experience, and possibly teacher's age. An extremely high statistically significant difference in the ranking was identified in the following values: satisfaction, salvation of the soul and comfortable life. In general, the surveyed teachers, regardless of the length of work experience, tend to prefer values from a narrow social milieu, because the family is a safe place to meet personal needs and the safest source of fulfilling emotional, cognitive and affective needs. Positioning terminal values is conditioned by the length of work experience, which refutes the set null hypothesis of years in service not shaping teachers' value system. The difference can be explained by professional maturity and life experience, as well as chronological age, which should certainly be the subject of some subsequent research.

2) Positioning instrumental values as a whole indicates the preference for ways of achieving ultimate goals in all respondents. Namely, the first seven values (honesty, responsibility, ambition, love, intellect, capability, courage) are equally preferred by all three groups of respondents, which is conditioned by the length of work experience and

high statistical significance. In the context of realistic positioning of teachers' values, the pedagogic potentials of the obtained results are comprised in the need of further preservation of family security, fair and responsible relation towards oneself and others, but also keeping an open mind, self-control and positive ambitions in professional engagement.

The rank of values according to importance shapes an individual's value system and shows not only important or less important values and their interrelations but also an individual's predispositions to behave in a certain way. Both groups of values, instrumental and terminal, have a tendency to change in the course of time under the influence of current social, political and economic conditions, which undoubtedly influence both life and professional experience. This is in accordance with our results and the ones obtained in other research. (Romstein & Staković, 2017; Alas & Edwards, 2013). It should be pointed out that the aforementioned values have syncretic character due to their interactions and mutual connection in the process of operation. Furthermore, those values are guidelines for teachers' work and they serve as an internal regulator of their behaviour and a matrix of personal aspirations and wishes that promote transformation of norms, ideals, personal beliefs and life principles. The nature and content of the values that control and guide teachers' entire behaviour and action and, therefore, with time, their professional engagement, shape their personal value system upon which the consciousness of students they work with is formed.

It is obvious that the experience in pedagogic work is always more complex and richer than any science, theory or model. Therefore, the performed research, in the scientific sense, significantly explains the level of preference of certain teachers' values regardless of the number of years in service. In terms of practice, we hope that this research is encouraging for new, possibly more in-depth, longitudinal research which would entail observing the development of certain values, either terminal (life goals) or instrumental (the ways of achieving the goals) during an individual's work life.

References

- Alas R., & Edwards, V. (2013). Work-related values: A comparison of Estonia and Finland. *Journal of Business Economics and Management*, 6(4), 207–217. <https://doi.org/10.3846/16111699.2005.9636110>
- Allport, G. W. (1961). *Pattern and growth in personality*. Holt, Rinehart & Winston.
- Arnett, J. J. (2002). The psychology of globalization. *American Psychologist*, 57(10), 774-783. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.57.10.774>
- Armstrong, T. (2008). *The best schools: How human development research should inform educational practice*. Educa.

- Beck, C. M., Crittenden, B. S., & Sullivan, E. (2016). *Moral education*. University of Toronto Press.
- Bojović, Ž., Vasilijević, D., & Sudzilovski, D. (2015). Vrijednosti i vrijednosne orijentacije studenata, budućih učitelja i odgojitelja [Values and value orientations of students-future teachers and preschool teachers]. *Croatian Journal of Education*, 17(Sp.Ed.4), 11-35. <https://doi.org/10.15516/cje.v17i0.1339>
- Bogunović, B., Dubljević, J. Mirović, T., & Dubljević, Lj. (2012). Preferencije životnih stilova kao pokazatelji vrednosnih orijentacija mladih muzičara [Preferences of life stile as indicators of young musicians' value orientations]. In G. Gojkov & A. Stojanović (Eds.), *Darovitost i moralnost*. Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača, Universitatea de Vest, Arad; Pedagoški fakultet Bitolj, Institut za razvijanje nadarenosti – Ptuj, Slovenija.
- Botalovaa, O.B., Osipovaa S.V., Asenovaa, N.S., Kenenbaevaa, M.A., Kuderinab, A.Y., Zholtavac, G., Boribekovac, F., Zhanatbekovac, N., Vedilinaa, E.A., & Azanbekovaci, G. (2016). Value orientations of future teachers-researchers. *International Journal of Environmental & Science Education*, 11(17), 10279-10288.
- Cohen L., Manion L., & Morison K. (2013). *Research methods in education*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203720967>
- Čekrljija, Đ., Turjačanin, V., & Puhalo, S. (2004). *Društvene orijentacije mladih [Social orientations of the youth]*. Nacionalni institut za borbu protiv narkomanije.
- Dasari, R. P. (2017). Value system and value preferences of prospective teachers of secondary schools: An Indian survey. *Universal Journal of Educational Research* 5(8), 1403-1409. <https://doi.org/10.13189/ujer.2017.050814>
- Farmer, R. (2001). Humanistic education and self-actualization theory. *Education*, 105(2), 162-172.
- Feather, N. T. (1995). Values, valences and choice: The influence of values on the perceived attractiveness and choice of alternatives. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(6), 1135-1151. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.68.6.1135>
- Greene, J. P., Kisida, B., & Bowen, D. H. (2014). The educational value of field trips. *Education Next*, 14(1).
- Giacomino, D., Brown, J., & Akers, M. (2011). Generational differences of personal values of business students. *American Journal of Business Education (AJBE)*, 4(9), 19-30. <https://doi.org/10.19030/ajbe.v4i9.5616>
- Havelka, N. (1975). Istraživanje vrednosti kod nas [Researching values at home]. *Psihologija*, 8(3-4), 139-149.
- Hitlin, S., & Piliavin, J. A. (2004). Values: Reviving a dormant concept. *Annual Review of Sociology*, 30, 359-393. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.30.012703.110640>
- Hoblaj, A. (2005). Vrijednosno usmjereni odgoj u vrijednosno usmjerenoj školi [Value-oriented education in value-oriented school], *Filozofska istraživanja*, 25(2), 389-411.
- Hooper, C. (2003). Values education study: Literature review. In: V. Zbar, D. Brown & B. Bereznicki (Eds.), *Values education study - Final report* (pp. 168-212). Curriculum Corporation.
- Inglehart, R.C., Haerpfer, A., Moreno, C., Welzel, K., Kizilova, J., Diez-Medrano, M., Lagos, P., Norris, E., Ponarin, & B. Puranen (Eds.) (2014). *World values survey: Round six*. Systems Institute. <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV6.jsp>

- Janković, A. (2017). Društvena stvarnost posmatrana iz perspektive vrednosti [Social reality through the lens of values perspective]. *Sociološka luča*, 11(2), 75-89.
- Kelly T.A. (1990). The role of values in psychotherapy: A critical review of process and outcome effects. *Clinical Psychology Review*, 10(2), 171-186. [https://doi.org/10.1016/0272-7358\(90\)90056-G](https://doi.org/10.1016/0272-7358(90)90056-G)
- Kidder, R. M. (1994). Universal human values. *Futurist*, 28(4), 8-13.
- Kluckhohn, C. (1962). Values and value-orientations in the theory of action: An exploration in definition and classification. In T. Parsons & E.A. Shils (Eds.), *Toward a general theory of action* (pp. 388–433). Harper and Row.
- Kuzmanović, B. (1995). Preferencije društvenih ciljeva [Preferences of social goals]. *Psihološka istraživanja*, 47 (7), 49–71.
- Kuzmanović, B., & Petrović, N. (2007). Struktura preferencija ličnih i društvenih ciljeva srednjoškolaca [Vocational perspective of high school students' personal and social goals]. *Psihologija*, 40(4), 567-585. <https://doi.org/10.2298/PSI0704567K>
- Koković, D. (1997). *Pukotine kulture [Cracks in culture]*. Prosveta
- Koković, D., & Lazar, Ž. (2004). Društvena tranzicija i promene u sistemu vrednosti: primer Vojvodine [Social transition and changes in values system: Voivodina's example]. *Sociološki pregled*, 38(1–2), 249–265. <https://doi.org/10.5937/socpreg0402249K>
- Korenčić, K., & Šajković, A. (2002). Stavovi prema globalizaciji: primjer studenata Veterinarskog i Šumarskog fakulteta u Zagrebu [Standpoints on globalisation: The example of students of the Faculty of Veterinary Medicine and the Faculty of Forestry in Zagreb]. *Društvena istraživanja*, 11(2–3), 453–468. Zagreb: Institut društvenih znanosti.
- Marischuk, L.V., & Voitko, O.K. (2017). About social psychological research of students' directions and value orientation results. *Ученые записки* 5(144), 22-30. <https://doi.org/10.17922/2071-5323-2017-16-5-22-29>
- Marques, C., Silva, A.D., & Taveira, M.C. (2018). Testing functional theory of life values with students living in residential care institutions. *Revista PSICOLOGIA*, 32(1), 79-86. <https://doi.org/10.17575/rpsicol.v32i1.1333>
- Marušić-Jablanović, M. (2016). Motivi profesionalnog izbora i vrednosni prioriteti budućih vaspitača i učitelja [Motives of professional choice and value priorities of future teachers and preschool teachers]. *Nastava i vaspitanje*, 65(3), 525-540. <https://doi.org/10.5937/nasvas1603525M>
- Matejević, M. (2008). Vrednosne orijentacije nastavnika [Value orientations of teachers]. *Inovacije u nastavi*, 21(2), 29–38.
- Milardović, A. (2014.) *Uvod u politologiju [Introduction to political science]*. Sveučilište Sjever.
- Mladenović, U., & Knebl, J. (2000). Vrednosne orijentacije i preferencije stilova života adolescenata [Values orientations and life style preferences of adolescents]. *Psihologija*, 33(3–4), 435–454.
- Morris, C. W. (1956). *Varieties of human value*. University of Chicago Press. <https://doi.org/10.1037/10819-000>
- Pantić, D. (1977). Vrednosti i ideološke orijentacije društvenih slojeva. In M. Popović, S. Bolčić, V. Pešić, M. Janičijević & D. Pantić (Eds.), *Društveni slojevi i društvena svest* (pp. 269-406). Centar za sociološka istraživanja Instituta društvenih nauka.

- Pantić, D. (1981). *Vrednosne orijentacije mladih u Srbiji [Value orientations of the youth in Serbia]*. Izdavačko-istraživački centar SSO Srbije.
- Pantić, D. (1990). *Promene vrednosnih orijentacija mladih u Srbiji [Changes in values orientations of youth in Serbia]*. Institut društvenih nauka, Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje.
- Petrović, J., & Zotović, M. (2012). Adolescenti u Srbiji: U traganju za novim vrednostima [Adolescents in Serbia: In search of new values]. *Teme*, 36(1), 47–66.
- Rake, B., & Edcock, K. (1978). *Vrednosti, stavovi i promena ponašanja [Values, standpoints and change of behaviour]*. Nolit.
- Rakić, V., & Vukušić, S. (2010). Odgoj i obrazovanje za vrijednosti [Education for values]. *Društvena istraživanja*, 19(4-5), 771-795.
- Robbins S. (2003). *Organizational Behavior*. Prentice Hall Inc.
- Romstein, K., & Staković, L. (2017). Sustav vrijednosti, implicitna pedagogija i kompetencije suvremenog odgojitelja [Values system, implicit pedagogy and competences of contemporary preschool teacher]. *Pannoniana*, 1(2), 32-43.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. Free Press.
- Rohan, M. J. (2000). A rose by any name? The values construct. *Personality and Social Psychology Review*, 4(3), 255–277. https://doi.org/10.1207/S15327957PSPR0403_4
- Rubchevsky, K. V. (2003). Socialization of the person: Internalization and social adaptation. *Social studies and modernity*, 3, 147-151.
- Sagiv, L., & Schwartz, S. H. (2000). Value priorities and subjective well-being: Direct relations and congruity effects. *European Journal of Social Psychology*, 30(2), 177–198. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-0992\(200003/04\)30:2<177::AID-EJSP982>3.0.CO;2-Z](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-0992(200003/04)30:2<177::AID-EJSP982>3.0.CO;2-Z)
- Sallis, E. (2014). *Total quality management in education*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203417010>
- Schwartz, S. H., & Bilsky, W. (1990). Toward a theory of the universal content and structure of values: Extensions and cross-cultural replications. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(5), 878-891. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.5.878>
- Schwartz, S. H. (2012). An overview of the Schwartz theory of basic values. *Online Readings in Psychology and Culture* 2(1), 1-20. <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1116>
- Segall, M. H., Lonner, W. J., & Berry, J. W. (1998). Cross-cultural psychology as a scholarly discipline: On the flowering of culture in behavioral research. *American Psychologist*, 53(10), 1101-1110. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.53.10.1101>
- Spring, J. (2014). *Globalization of education: An introduction*. Routledge.
- Šić, A. (2012). *Problem društvene stvarnosti [The problem of social reality]*. Mediterranean Publishing.
- Toomela, A. (2008.). Noncognitive correlates of education. *Learning and individual differences*, 18(1), 19-28. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2007.07.006>
- Valerian, F. G., Elvira, G. G., & Olga, V. Y. (2016). The use of problem-based technologies in multicultural education of future teachers. *IEJME-Mathematics Education*, 11(4), 755-766.
- Vujičić, V. (1987). *Sistem vrijednosti i odgoja [The system of values and education]*. Školske novine.
- Williams, R. M. (1968). Values. In E. Sills (Ed.), *International encyclopedia of the social sciences* (pp. 283-287). Macmillan.

Žana Bojović

Faculty of Education in Užice
University of Kragujevac
Trg Svetog Save 36, 31 000 Užice, Serbia
bojovic.zana.ue@gmail.com

Danijela Vasilijević

Faculty of Education in Užice
University of Kragujevac
Trg Svetog Save 36, 31 000 Užice, Serbia
d.vasilijevic123@gmail.com

Danijela Sudzilovski

Faculty of Education in Užice
University of Kragujevac
Trg Svetog Save 36, 31 000 Užice, Serbia
danijelasudzilovski@gmail.com

Realno pozicioniranje vrijednosnih opredjeljenja učitelja

Sažetak

U okvirima teorijske znanstvene sinteze prezentiraju se i obrazlažu različite klasifikacije vrijednosti i vrijednosnih orijentacija i traži najpovoljnija osnova za ispitivanje vrijednosti i vrijednosnih orijentacija učitelja¹. Na slučajnom uzorku od 408 učitelja središnje i zapadne Srbije, na početku školske 2019./20. godine, a na temelju Rokeachove liste vrijednosti, izvršeno je empirijsko istraživanje transferzalnoga tipa, s osnovnim ciljem da se utvrde terminalne i instrumentalne vrijednosti učitelja različitog broja godina radnoga iskustva. Kod terminalnih vrijednosti, sve skupine ispitanih učitelja identično pozicioniraju obiteljsku sigurnost u odnosu na ostale ispitivane vrijednosti, a kod instrumentalnih vrijednosti učitelji svih skupina jednako izdvajaju: poštenje, odgovornost, ambicioznost. Dobijeni parametri ANOVA testa i F vrijednosti između skupina ispitanika pokazali su statističku značajnost u pozicioniranju terminalnih i instrumentalnih vrijednosti čime smo potvrdili da godine radnoga skustva učitelja imaju značajan utjecaj na pozicioniranje vrijednosti.

Ključne riječi: hijerarhija; instrumentalne vrijednosti; Rokeachova lista; terminalne vrijednosti.

Uvod

Život je stalna interakcija čovjekove osobne prirode sa sredinom koja ga okružuje. Počinje od trenutka rođenja, a nastavlja se razdobljem djetinjstva i mladosti pa do kraja života. Pojedinaac tijekom života razvija sposobnosti i svladava niz vještina potrebnih za zadovoljavanje društvenih uloga. U socijalizacijskom okviru, kojeg karakterizira niz procesa, teško je precizno razlučiti vrijednosti i vrijednosne orijentacije jednoga društva ili pojedinca ponaosob. Vrijednosti tvore specifikum društva i prepoznaju se preko simboličkoga sustava koji usmjerava izbor mogućnosti, određuje ponašanje i čovjekovo djelovanje općenito, a time i učitelja u školi. U realizaciji cjelokupnoga odgojno-obrazovnoga procesa, učitelji u najvećoj mjeri djeluju u skladu s propisanim zakonskim normativima,

---

¹ Rad je nastao u okviru projekta „Nastava i učenje: problemi, ciljevi i perspektive“, broj 179026, koji podržava Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije.

ali se nerijetko njihove aktivnosti temelje na normama koje nisu autoritarno propisane. To su norme koje nemaju prisilna obilježja, ali obvezuju učitelje na djelovanje prema savjesti u cilju postizanja zajedničkoga društvenog dobra (Milardović, 2014). Norme koje nemaju karakteristiku prinude jesu specifičnost vrijednosnoga sustava pojedinca koji regulira svoj odnos s okolinom, s jedne strane normativnim sustavom vrijednosti promoviranim u određenom sociokulturnom kontekstu, a sa druge strane, osobnim autonomnim sustavom vjerovanja koji determinira sveukupnost njegova ponašanja i djelovanja. U suvremenim društvenim uvjetima, periodično, dolazi do „krize” vrijednosti koju karakterizira napetost ili sukob vrijednosti u svim područjima života. Takvom diskursu nije moguće postići univerzalnu hijerarhiju vrijednosti, ali odrasla osoba uspostavlja određenu hijerarhiju vrijednosti stvaranjem uporišnih točaka (Hoblaj, 2005).

Vrijednosti i vrijednosne orijentacije

Dati općenito prihvatljivu definiciju *vrijednosti* nije lako jer se postavlja pitanje tko određuje univerzalne ljudske vrijednosti? Analiza definicija vrijednosti ukazuje na postojanje više od četiri stotine raznovrsnih definicija vrijednosti i osamnaest polazišta za njihovu klasifikaciju. Nemogućnost stvaranja općeprihvaćene definicije vrijednosti nastaje zbog zabune u terminologiji u različitim podnebljima i jezicima te zbog različitoga razumijevanja unutar različitih znanosti, gdje svaka znanost polazi od svojega predmeta i u tom kontekstu operacionalizira pojam vrijednosti (Pantić, 1977; 1981; 1990). U pokušaju dobivanja odgovora poseže se za vrijednostima koje se smatraju univerzalnim te ovo pitanje postaje pitanje filozofsko-pedagoške prirode što je dovelo do nekih interpretacija ovoga koncepta i neslaganja oko jedne definicije vrijednosti. Pojavila se i potreba stvaranja „globalnoga etičkog koda” kao okvira postojanja općega skupa univerzalnih vrijednosti koji transcendiraju granice nekoga društva, zajednice, kulture ili religije (Rakić i Vukušić, 2010: 781). Neslaganja u definiciji pojma vrijednosti nastaju zbog stava nekih znanstvenika koji vjeruju da se vrijednosti upravo zbog svoje varijabilnosti opiru bilo kojoj definiciji i smještaju u neke općeprihvaćene okvire. (Janković, 2017). Uprkos tome, pokušat ćemo pružiti referentni okvir o tome što su vrijednosti i vrijednosne orijentacije. Williams (1968) smatra da su vrijednosti opće kategorije, utemeljene na selektivnom odnosno poželjnom ponašanju te da poprimaju selektivnu i evaluacijsku dimenziju, tako što se, s jedne strane, pojam vrijednosti odnosi na evaluaciju određenoga objekta, ponašanja, procesa, a s druge strane postaje kriterij evaluacije istog (Vujčić, 1987). S definicijom Williamsa donekle se slažu Schwartz i Bilsky (1990) koji pojam vrijednosti određuju kao ideje ili vjerovanja o poželjnim ciljevima i važnim aspektima života koja djeluju na ponašanje i izbor pojedinca unutar različitih situacija. Iako relativno stabilne, vrijednosti su istovremeno: a) podložne vremenskim i prostornim promjenama i b) određene stupnjem prioriteta vrijednosti za pojedinca, što se reflektira na njihovu hijerarhijsku strukturu. Vrijednosti nisu urodene, usvajamo ih tijekom života, podložne su promjeni i nužne za život u društvu, vezane su za osobe, stvari i događaje (Rakić i Vukušić, 2010).

Neosporno, suština vrijednosti određena je društveno–povijesnim kontekstom određene epohe i dobija na važnosti ako se može inkorporirati u aktualnu društvenu stvarnost. Izvan društvene stvarnosti nemoguće je utvrditi suštinu niza društvenih radnji koje su usko povezane s pojmom moralnih radnji (odgovornost, dužnost, zahvalnost), jer je prema Scheleru „u svakom pojedincu društvenost uvijek prisutna i ne samo čovjek – pojedinačni dio društva, već je društvo i sastavni dio pojedinca“ (Šić, 2012, str. 211). Drugim riječima, vrijednost, ne može biti aktivirana ako se njezin pojam ne izvodi iz žive društvene prakse (Koković, 1997). Teorijska razmatranja o pojmovnom određenju vrijednosti u društvenim znanostima u prvoj polovini 20. stoljeća, bila su nepotpuna zbog nepostojanja dogovorene koncepcije sadržaja i strukture odnosa među vrijednostima kao pouzdanih, kvalitativnih i kvantitativnih parametara kojima se mogu izmjeriti (Hitlin i Piliavin, 2004; Rohan, 2000). Suvremeni obrasci ponašanja nameću se jako brzo što dovodi do stvaranja jaza između važećih normi i dominantnih vrijednosnih obrazaca. Sredinom 20. stoljeća, teoretičari postižu konsenzus o sadržaju osnovnih vrijednosti među kojima se ističu dvije teorije: Schwartzova koncepcija vrijednosti i Rokeachova podjela vrijednosti.

Sušтина vrijednosti, dana u Schwartzovoj teoriji, izvedena je iz različitih istraživanja i koncentrirana u šest definicija, (Allport, 1961; Feather, 1995; Morris, 1956; Kluckhohn, 1962; Rokeach, 1973; Schwartz, 2012.) i to: 1) Vrijednosti su uvjerenja prožeta osjećajem neovisnosti, 2) Vrijednosti se odnose na poželjne ciljeve koji motiviraju pojedinca na akciju jer podrazumijevaju koncepciju o nečemu što je osobno i (ili) društveno poželjno, 3) Vrijednosti su mnogo šire od reagiranja u određenim situacijama i treba ih razlikovati od normi i stavova koji se obično odnose na određene akcije, objekte ili situacije, 4) Vrijednosti služe kao standardi u izboru ili procjeni između različitih ciljeva i mogućnosti, ljudi i događaja što ukazuje na njihovu selektivnost. Ljudi odlučuju što je dobro ili loše i često svoje odluke temelje na mogućim posljedicama, 5) Vrijednosti, poredane po hijerarhiji, uvjetovane su sustavom prioriteta vrijednosti pojedinca, 6) Vrijednosti su relativne te ponašanje pojedinca određuju u onoj mjeri koliko je ta vrijednost bitna za njega, sa stajališta društvene svijesti i svijesti pojedinca (Schwartz, 2012). Druga teorija vrijednosti temelji se na podjeli koju je dao Milton Rokeach i koji definira vrijednosti kao „vrstu vjerovanja, koje – kad je jednom internalizirano – postaje standard ili kriterij za usmjeravanje ponašanja“ (prema: Hooper, Zbar, Brown i Bereznicki, 2003, str. 170). Rokeach je vrijednosti podijelio na dvije grupe: 1) vrijednosti - ciljevi koji se odnose na klase stanja i objekata koje pojedinac želi ostvariti i sačuvati (terminalne vrijednosti) i 2) vrijednosti - sredstva, koja predstavljaju preferirani način dolaženja do tih ciljeva (instrumentalne vrijednosti) (Kuzmanović, 1995; Mladenović i Knebl, 2000.; Bojović i sur. 2015). Ovakva podjela u potpunosti zadovoljava našu ideju istraživanja hijerarhijskoga sustava vrijednosti.

Osim pojmovnoga određenja vrijednosti, pokušali smo pojmovno odrediti i vrijednosne orijentacije, iako jedan broj autora ne pravi razliku između vrijednosti i vrijednosnih orijentacija. Vrijednosne orijentacije su skup općih i trajnih vrijednosti orijentiranih na

rješavanje egzistencijalnih pitanja pomoću općih „načina djelovanja i ponašanja pojedinaca u različitim situacijama” (Havelka, 1975, str. 144-145). Uglavnom su određene nekom središnjom, osobnom vrijednošću, pri čemu se promatraju kao opći cilj, a životni stil kao način ostvarenja toga cilja (Mladenović i Knebl, 2000). Utvrđivanjem vrijednosnih orijentacija otkriva se individualna i grupna predanost univerzalnim vrijednostima, ciljevima, sredstvima životne aktivnosti, stupanj njihove važnosti za ljude i općenita orijentacija za određenu vrstu ponašanja (Botalovaa, Osipovaa, Asenovaa, Kenenbaevaa, Kuderinab, Zholtaevac, Boribekovac, Zhanatbekovac, Vedilinaa i Azanbekovaci, 2016). Vrijednosne orijentacije u sebe uključuju vjerovanja, stavove i načela kojima oblikuju vrijednosno usmjerenje osobe, uključujući i pedagošku orijentaciju te stoga imaju utjecaj na ljudsko ponašanje (Valerian i sur., 2016). Rokeach posmatra vrijednosne orijentacije trojako: 1) kao širi pojam vrijednosti, 2) kao oznaku za ukupan sustav vrijednosti, 3) kao sinonim za vrijednosti. Predznak vrijednosti, pozitivno ili negativno usmjeren prema nekoj središnjoj vrijednosti, ukazuje na postojanje vrijednosne orijentacije kao životnoga stila pojedinca (Rokeach, 1973, prema: Bojović, Vasilijević i Sudzilovski, 2015).

Postojanjem određenoga stupnja raznolikosti u definiranju vrijednosti i vrijednosnih orijentacija, izdvajamo dva središnja elementa koja su temelj vrijednosne orijentacije, a to su osobnost pojedinca i društva određena specifičnim duhovnim, kulturnim, tehnološkim i ideološkim karakteristikama. (Bojović i sur., 2015). Zbroj pojedinačnih vrijednosnih orijentacija, zasnovanih na ovim obilježjima, daje sliku o stvarnim društvenim orijentacijama u zadanom vremenu pri čemu je moguće izdvojiti vrijednosti kao čovjekov životni cilj (terminalne vrijednosti) i vrijednosti koje postaju instrument ostvarenja životnoga cilja pojedinca (instrumentalne vrijednosti). Usporedbom dobijenih rezultata sa sličnim istraživanjima, usmjerenim k pozicioniranju određenih vrijednosti na vrijednosnoj ljestvici poretka učitelja, odgojitelja i nastavnika, oslanjali smo se na rezultate koji ukazuju na postojanje tendencije u preferiranju određenih vrijednosti i vrijednosnih orijentacija koje su im u temelju (Romstein i Staković, 2017; Dasari, 2017; Marušić-Jablanović, 2016; Beck, Crittenden i Sullivan, 2016; Bojović i sur. 2015; Sallis, 2014; Greene, Kisida i Bowen, 2014; Spring, 2014; Cohen, Manion i Morrison, 2013; Bogunović, Dubljević, Mirović, i Dubljević, 2012; Matejević, 2008; Čekrlija, Turjačanin i Puhalo, 2004; Rubchevskiy, 2003; Kuzmanović, 1995; Passakos, 1996; Havelka, 1975).

Metodologija istraživanja

Cilj i zadatci istraživanja – Imajući u vidu da na formiranje vrijednosti, kao životnih smjernica, pored individualnih čimbenika, utječu društveno-povijesni i socijalni čimbenici, zanimalo nas je kakav vrijednosni sustav ima populacija učitelja različite duljine radnoga iskustva, što je i odredilo *cilj istraživanja* koji glasi: ustanoviti razlike u pozicioniranju vrijednosnih orijentacija učitelja različite duljine radnoga iskustva. Iz cilja su proizašli sljedeći *istraživački zadatci*: (1) utvrditi statistički značajnu razliku u preferiranju terminalnih vrijednosti (životni ciljevi) učitelja različite duljine radnoga iskustva, (2) utvrditi statistički značajnu razliku u preferiranju instrumentalnih vrijednosti

(sredstva dostizanja životnih ciljeva) učitelja u odnosu na duljinu radnoga iskustva. Pošli smo od nulte hipoteze da radno iskustvo ne utječe na vrijednosnu diferencijaciju učitelja.

Uzorak

Neovisna istraživačka varijabla je broj godina radnoga iskustva za koje pretpostavljamo da su izvor vrijednosne diferencijacije učitelja i koje općenito sudjeluje u formiranju vrijednosnih orijentacija. Godine rada u učiteljskoj profesiji podijeljene su u tri skupine: a) 0-10 godina - manjeiskusni učitelji (N = 100), b) 11-25 godina -iskusni učitelji (N = 247), c) 26 godina i stariji - najiskusniji učitelji (N = 61). Ovisne istraživačke varijable su orijentacije nastavnika.

Metod

Statistička obrada podataka izvršena je na razini izračunavanja aritmetičke sredine i standardne devijacije, a zatim je na temelju relativnoga poretka vrijednosnih očekivanja utvrđena ljestvica poretka svake vrijednosti. Izračunavanje značajnih razlika između aritmetičkih sredina formiranih skupina ispitanika radi utvrđivanja međugrupne varijance, testirane su pomoću univarijantne analize varijance (ANOVA). Statističke značajnosti F vrijednosti i testa homogenosti varijance unutar skupina testirane su na razini značajnosti od $p = 0,01$, i $p = 0,05$. Normalnost distribucije rezultata provjerena je testom Kolmogorov Smirnov na razini značajnosti $\alpha < 0,05$. Svi su podatci analizirani pomoću IBM SPSS (verzija 19.0) statističkoga računalnoga programa za Windowse. Cjelokupno istraživanje transverzalnoga je karaktera i realizirano je na početku školske 2019./2020.

Opis korištenoga instrumenta

Okvir analize i interpretacije rezultata istraživanja vrijednosti i vrijednosnih orijentacija jest klasifikacija vrijednosti Rokeacha, za koju sam autor kaže da je mjera „osjetljiva na razliku među kulturama, institucijama, pripadničtvu grupi i osobnom iskustvu” (Rake i Edcock, 1978: 24). Rokeachova klasifikacija sadrži dvije dobro diferencirane skupine osnovnih vrijednosti: 1) terminalne - označavaju poželjna, ekstremna stanja zadovoljavanja određenih potreba i 2) instrumentalne vrijednosti - predstavljaju poželjna ili idealizirana ponašanja koja pridonose ostvarenju terminalnih vrijednosti. Postoji funkcionalni odnos ovisnosti između terminalnih i instrumentalnih vrijednosti jer su instrumentalne vrijednosti sredstvo za postizanje terminalnih vrijednosti (Petrović i Zotović, 2012).

Tablica 1.

Definirajući vrijednosti kao trajno vjerovanje da je specifičan način ponašanja ili življenja društveno ili osobno poželjniji u odnosu na suprotni ili obrnuti način ponašanja ili življenja, razlikujući ih od ostalih sociopsiholoških konstrukata, Rokeach (1973) je utvrdio teoretsku povezanost između vrijednosti i ponašanja koju je i operacionalizirao instrumentom za ispitivanje vrijednosti (Tablica 1). Razlog zašto smo se u svom radu odlučili koristiti Rokeachov popis vrijednosti jest činjenica da je njegova studija, zahvaljujući koherenciji i psihometrijskoj dokazanosti upitnika u svijetu, poslužila kao izvor većine

istraživanja. Rokeachev upitnik vrijednosti - *Value Survey* (Rokeach, 1973) sastoji se od trideset i šest vrijednosti (dva popisa od po 18 vrijednosti), gdje ispitanik rangira svaku pojedinačnu vrijednost prema prioritetu koji je za njega i., vodeće životno načelo” .

Tablica 2.

Nakon nekoliko provjera, Rokeach je dokazao da instrument ima zadovoljavajuću pouzdanost i vrlo dobru osjetljivost, a dokaz tome je i njegova upotreba u velikom broju istraživanja u proteklih gotovo pola stoljeća, upravo zbog njegove koherentnosti i psihometrijske dokazanosti upitnika u svijetu (Kelly, 1990). Stoga smo za potrebe našega istraživanja koristili djelomično revidiran, preciznije skraćeni Rokeachov upitnik valjanih mjernih karakteristika, potvrđen prethodnim istraživanjima vrijednosnih orijentacija učenika, budućih učitelja i odgajatelja (Bojović i sur., 2015) (Tablica 2).

Rezultati istraživanja i rasprava

U namjeri da što bolje prikažemo stupanj preferencije vrijednosnih orijentacija, ispitanici su učitelji koji su već u radnom odnosu. Stupanj sklonosti procjenjivan je u kontekstu postizanja krajnjih životnih ciljeva (terminalne vrijednosti) i u kontekstu sredstava za postizanje tih životnih ciljeva (instrumentalne vrijednosti). U proceduri obrade podataka nastojali smo dobiti što približniju sliku vrijednosnih prioriteta učitelja različitoga radnog iskustva. U procesu odabira određene vrijednosti ispitanici su se vodili isključivo osobnim uvjerenjima prema zadanim vrijednostima.

Izraženost svake od 15 ispitanih vrijednosti prikazana je najprije kroz prizmu srednjih vrijednosti i pratećih standardnih odstupanja koji su poslužili za utvrđivanje pozicije na listi prioritetnih vrijednosti učitelja. Primjenom statističkoga postupka ANOVA testa, dobivenih *F* vrijednosti i testa homogenosti unutar skupina, testirali smo statističku značajnost između aritmetičkih sredina sve tri skupine ispitanika na razini značajnosti $p < 0,05$ i $p < 0,01$. Normalnost distribucije (Kolmogorov-Smirnov test) testirana je na razini $\alpha < 0,05$. Prateći zadatke istraživanja, dobijeni rezultati *F* vrijednosti i testa normalnosti između skupina ispitanika pokazali su statističku značajnost u pozicioniranju terminalnih i instrumentalnih vrijednosti čime je nulta hipoteza odbačena. Drugim riječima, godine radnoga iskustva učitelja imaju značajan utjecaj na pozicioniranje vrijednosti. Pri distribuciji ukupnih rezultata uočena je razlika u pozicioniranju vrijednosti (kako terminalnih, tako i instrumentalnih), što je usmjerilo daljnju interpretaciju rezultata u smjeru poredbenoga pregleda ljestvice vrijednosti učitelja različitog broja godina radnoga iskustva.

Gledano u cjelini, visoko rangirane vrijednosti upućuju na motivaciju za ispunjenje osnovnih životnih potreba (potreba za osobnom sigurnošću i sigurnošću najbližih) korištenjem, po mišljenju pojedinca, ispravnih sredstava postizanja zadanoga cilja. Kada je riječ o terminalnim vrijednostima, sve skupine ispitanih učitelja identično preferiraju *obiteljsku sigurnost* u odnosu na ostale ispitivane vrijednosti, a kod instrumentalnih vrijednosti učitelji svih skupina izdvajaju: *poštenje*, *odgovornost*, *ambicioznost*. Rezultati istraživanja pokazuju veću razinu sklonosti osobnim vrijednostima u odnosu na društvene

i univerzalne vrijednosti, što je u skladu s nalazima studije (Marischuk i Voitko, 2017; Rubchevsky, 2003; Botalovaa i sur., 2016).

Pozicioniranje terminalnih vrijednosti učitelja različitih godina radnoga iskustva

Usporedbom ljestvice poretka preferiranih vrijednosti učitelja različitih godina radnoga iskustva, uočene su razlike u pozicioniranju terminalnih vrijednosti kao vodećih životnih ciljeva. Međugrupna analiza varijanci, precizirana visoko dobijenom *F* vrijednošću, nedvojbeno ukazuje na veliki uticaj životnoga i profesionalnoga iskustva na vrijednosni profil učitelja u pogledu pozicioniranja ispitivanih vrijednosti. U prilog tomu govore rezultati ANOVA testa koji je pokazao da je *F* vrijednost, među skupinama učitelja za ispitivane vrijednosti, statistički značajna na razini značajnosti $p \leq 0,001$ (11 vrijednosti) i na razini $p \leq 0,005$ (4 vrijednosti), test homogenosti je značajan na razini $p < 0,05$ (Tablica 3). Rezultati provjereni testom Kolomogorov-Smirnov pokazali su da pretpostavka o normalnosti raspodjele nije u potpunosti prekršena jer je većina parametara veća od granične vrijednosti $\alpha > 0,05$ i kreće se od $\alpha = 0,06$ do $\alpha = 0,20$ (osim za vrijednosti *nacionalna sigurnost* gdje se granična vrijednost za sve skupine ispitanika kreće u rasponu od $\alpha = ,001$ do $\alpha = ,015$ i *uzbudljiv život* od $\alpha = ,000$ do $\alpha = ,033$).

Tablica 3.

Kad je u pitanju pregled ljestvice poretka sve tri skupine ispitanika, izdvajamo usporedni pregled stupnjeva pozicija za prve tri i posljednje tri vrijednosne kategorije (Tablica 3). Potpuno slaganje u pozicioniranju vrijednosne kategorije obiteljske sigurnosti ($F = 3,537$; $p = 0,038$) postoji u svim skupinama učitelja bez obzira na duljinu radnoga iskustva. Imajući u vidu da je obitelj bazično utočište pojedinca, sigurno mjesto za zadovoljavanje potreba iz osobne domene, najsigurniji izvor emocionalnih, kognitivnih i afektivnih potreba te da se u njoj stvaraju ključni uvjeti za zadovoljavanje životnih i profesionalnih potreba, visoko rangiranje od strane svih ispitanika je opravdano. *Obiteljsku sigurnost*, kao situacijski čimbenik, učitelji visoko cijene, što potvrđuju i rezultati istraživanja vrijednosti uskoga socijalnog okružja (Bojović i sur., 2015; Marušić-Jablanić, 2016; Dasari, 2017). Vrijednosnu kategoriju *sreća* ($F = 9,090$; $p = 0,001$) identično pozicioniraju manje iskusni učitelji postavljajući je na visoko drugo mjesto, dok za najiskusnije učitelje spomenuta vrijednost nema istu važnost te je postavljaju na peto mjesto. Treća poredbena vrijednost je *zrela ljubav* ($F = 10,304$; $p = 0,000$) koju iskusni i najiskusniji učitelji pozicioniraju na četvrto mjesto. Za razliku od njih, manje iskusnim učiteljima ostvarenje *zrele ljubavi* je važnije dajući joj treće mjesto. Kad je u pitanju pozicioniranje posljednje tri rangirane vrijednosne kategorije: *uzbudljiv život* ($F = 6,560$; $p = 0,003$), *mir u svijetu* ($F = 13,023$; $p = 0,000$) i *nacionalna sigurnost* ($F = 5,956$; $p = 0,005$) dobijeni rezultati pokazuju da je iskusnim i najiskusnijim učiteljima najmanje važna kategorija *uzbudljiv život* jer su je postavili na posljednje mjesto, dok su je manje iskusni učitelji pozicionirali na trinaesto mjesto. Vrijednost *mir u svijetu* sve tri skupine učitelja potpuno različito rangiraju,

dok *nacionalnu sigurnost* podjednako rangiraju iskusni i najiskusniji učitelji koji daju 14. mjesto na ljestvici poretka, dok je za manje iskusne učitelje na posljednjem mjestu. Slijedom toga, nizak stupanj spomenutih vrijednosti u svim skupinama učitelja odnosi se na vrijednosti koje pripadaju društvenoj i univerzalnoj vrijednosnoj skupini, što je u skladu sa sličnim istraživanjima (Schwartz, 2012; Schwartz i Bilsky, 1990). Interesantno je napomenuti da su od petnaest rangiranih vrijednosti identificirane samo tri vrijednosti kojima svi ispitanici, bez obzira na duljinu profesionalnoga angažmana, daju identičano mjesto na ljestvici poretka. To su *obiteljska sigurnost* (1. mjesto), *samopoštovanje* (6. mjesto) i *mudrost* (8. mjesto). Rezultati studija pokazali su da učitelji koji imaju visoku razinu samopoštovanja, pokazuju mudrost u odlukama, kod svojih učenika u većoj mjeri potiču bolji napredak u učenju, razvijaju kritičko razmišljanje, uspješnije potiču samostalno učenje, pokazuju više topline i više su usredotočeni na svoje učenike te pridonose samopoštovanju učenika (Farmer, 2001).

Pozicioniranje Instrumentalnih vrijednosti učitelja različitih godina radnoga iskustva

Usporedbom pozicije vrijednosti učitelja različitih godina radnoga iskustva, uočene su razlike u pozicioniranju skoro svih instrumentalnih vrijednosti, a statistički postupak ANOVA testa je pokazao da je *F* vrijednost, među skupinama učitelja za svaku ispitanu vrijednost, visoko statistički značajna na razini značajnosti $p < 0,001$ i $p < 0,005$ (Tablica 4). Prema dobivenim rezultatima sustav vrijednosti svih skupina ispitanika uvjetovan je duljinom radnoga iskustva učitelja, što je opovrglo postavljenu nultu hipotezu. Test homogenosti značajan je na razini $p < 0,05$ (tablica 4). Rezultati provjereni Kolomogorov-Smirnov testom pokazali su da pretpostavka o normalnosti raspodjele nije u potpunosti prekršena jer je većina parametara veća od granične vrijednosti $\alpha > 0,05$ i kreće se od $\alpha = 0,06$ do $\alpha = 0,19$. Smatrali smo interesantnim izdvojiti usporedni pregled pozicija prve tri i posljednje tri vrijednosne kategorije. Usporedbom prve tri pozicije najčešće preferiranih vrijednosti po skupinama ispitanika, uočavamo identično pozicioniranje vrijednosti *poštenje* (1. mjesto), *odgovornost* (2. mjesto) i *ambicioznost* (3. mjesto) između manje iskusnih i najiskusnijih učitelja, dok iskusni učitelji pozicioniraju vrijednosnu kategoriju *odgovornost* na 3. mjesto (Tablica 4). Dobiveni rezultati u skladu su s rezultatima istraživanja vrijednosti usmjerenih na postizanje socijalnih i osobnih ciljeva (Marques, Silva i Taveira 2018; Marischuk i Voitko, 2017; Giacomino i sur, 2011; Matejević, 2008. Koković i Lazar, 2004). Kad je riječ o vrijednostima koje se nalaze na začelju ljestvice poretka, prisutno je potpuno neslaganje između svih skupina učitelja oko preferiranja vrijednosne kategorije *samokontrola* i potpuno slaganje u pozicioniranju vrijednosnih kategorija *korisnost* (14. mjesto) i *poslušnost* (15. mjesto). To se može protumačiti u svjetlu opće društvene krize i socijalnoga položaja učiteljske profesije čije je sudjelovanje u donošenju društveno važnih odluka marginalizirano, što potvrđuju i neke studije (Koković i Lazar, 2004; Inglehart i sur., 2014; Romstein i Staković, 2017).

Analiza dobivenih rezultata pokazala je da instrumentalne vrijednosti odražavaju prirodu i sadržaj vrijednosti koje karakteriziraju ciljanu i motivacijsku orijentaciju ličnosti

kao potporu formiranja svijesti pojedinca, čime se postavljaju temelji stvaranja osobnoga vrijednosnog sustava determiniranog brojem godina radnoga iskustva. Ciljevi kojima pojedinac teži i načini kojima se rukovodi u svojim postupcima za ostvarivanje tih ciljeva, povezani su s različitim vrstama motivacije s aspekta razvoja ličnosti i profesionalnoga rada (Sagiv i Schwartz, 2000). To je dovelo do različitoga pozicioniranja vrijednosti sa stajališta životnoga i radnoga iskustva što se, uglavnom, poklapa s nalazima o složenosti osobnih ciljeva kao motivacijskih sustava, usmjerenih na zadovoljavanje osnovnih potreba (Giacomino i sur., 2011; Kuzmanović, 2007; Čekrlja i sur. 2004).

Tablica 4.

Instrumentalne vrijednosti, prema nekim istraživanjima, pripadaju individualno-osobnim vrijednostima koje nastaju akumulacijom socioobrazovne i profesionalne vrijednosti čime se kreira osobni vrijednosni sustav, a kao rezultat javljaju se različite preferencije prema pojedinačnim vrijednostima (Schwartz, 2012; Schwartz, i Bilsky, 1990; Toomela, 2007; Botalovaa i sur. 2016; Dasari, 2017).

Navedena različitost u preferiranju instrumentalnih vrijednosti ukazuje na različite izazove koji se postavljaju pred učitelje u smislu iznalaženja adekvatnih načina postizanja postavljenoga cilja. To su: a) izazovi koje nudi suvremeno društvo, b) donošenje pravilnih izbora u odnosu na prilike koje im nudi društvo i c) rješavanje osobnih problema, sukoba i izazova. Da bi se uspješno mogli suočiti s brojnim izazovima, očito je da osim kognitivnih vještina i sposobnosti svaki član društva treba stjecati i razvijati nekognitivne „sklonosti, vrijednosti i samopoimanja” (Toomela, 2007, str. 19). Slične rezultate istraživanja instrumentalnih vrijednosti je dobila Dasari (2017), gdje nastavnici daju prioritet logičnosti, slobodoumnosti i sposobnosti.

Zaključak

Svijet može biti bolje mjesto samo ako se temelji na postulatima društvenih vrijednosti orijentiranih na kompetencije i kvalitete kao što su ljubav, istina, poštenje, sloboda, jedinstvo, tolerancija, odgovornost i poštovanje života (Kidder, 1994). To se dobrim dijelom poklapa s rezultatima našega istraživanja. S tim u vezi, od ključne je važnosti suočavanje s izazovima koje nudi suvremeno društvo, donošenje pravilnih izbora u odnosu na prilike koje nam nudi društvo, rješavanje osobnih i profesionalnih problema (Armstrong, 2008). U prilog tomu govore istraživanja koja se bave utjecajem globalizacije na psihološko funkcioniranje pojedinca, ističući pojavu dvojnoga identiteta, stvorenoga kao kombinacija vlastitoga lokalnog identiteta s identitetom globalne kulture, koji je značajno prisutan u nezapadnim kulturama (Arnett, 2002, str. 782; Segall, Lonner i Berry, 1998). Bez sumnje, globalizacija sa sobom donosi velike promjene u vrijednosnim sustavima, kulturnom identitetu, tehnologiji, komunikacijama, svjetskoj ekonomskoj razmjeni... (Korenčić i Šajković, 2002). To je razlog zašto u suvremenim društvenim uvjetima, periodično dolazi do „krize” vrijednosnoga sustava koja stvara životni okvir kojeg karakterizira napetost ili sukob vrijednosti u svim područjima života. Kriza

vrijednosti zapravo je simptom „žedi” za autentičnim vrijednostima. U takvom diskursu nije moguće doći do apsolutne, univerzalne hijerarhije vrijednosti, već odrasla osoba uspostavlja osobnu hijerarhiju vrijednosti i stječe samostalnost u vrijednosnoj orijentaciji stvarajući osobne „uporišne točke“. Radi se o svojevrsnoj strukturi vrijednosti koja predstavlja vrijednosnu orijentaciju ili vrijednosnu indikaciju za koju se misli da je danas općeprihvaćena (Hoblaj, 2005).

Polazeći od problema, cilja i zadataka istraživanja, a na temelju kvalitativne i kvantitativne analize obrađenih podataka, izvedeni su sljedeći zaključci:

1) Pozicioniranje terminalnih vrijednosti pokazuje relativnu ujednačenost vrijednosnih opredjeljenja učitelja prema krajnjim životnim ciljevima za prvih devet rangiranih vrijednosti. Ipak, ispitanici učitelji prednost daju *obiteljskoj sigurnosti, sreći i zreloj ljubavi*, rangirajući ih u sam vrh ljestvice poretka. Pozicioniranje *obiteljske sigurnosti* na prvo mjesto je razumljivo jer predstavlja način zadovoljenja primarnih ljudskih potreba za sigurnošću i ljubavlju. Međutim, kod vrijednosti *sreća i zrela ljubav*, identificirana je visoka statistički značajna razlika u opredjeljenjima učitelja. Nastala je kao rezultat različitoga radnog iskustva, a moguće i životne dobi učitelja. Izuzetno visoka statistički značajna razlika u rangiranju identificirana je kod sljedećih vrijednosti: *zadovoljstvo, spasenje duše i udoban život*. Općenito gledano, ispitanici učitelji, bez obzira na duljinu radnoga iskustva, preferiraju vrijednosti iz uskoga socijalnog okruženja jer obitelj predstavlja sigurno mjesto za zadovoljavanje potreba iz osobne domene, najsigurniji je izvor emocionalnih, kognitivnih i afektivnih potreba. Pozicioniranje terminalnih vrijednosti uvjetovano je duljinom radnoga iskustva što opovrgava postavljenu nultu hipotezu da duljina radnoga iskustva ne oblikuje sustav vrijednosti učitelja. Razlika se može objasniti profesionalnom zrelošću i životnim iskustvom, kao i kronološkom dobi, što bi zasigurno trebalo biti predmet nekih naknadnih istraživanja.

2) Pozicioniranje instrumentalnih vrijednosti, u cjelini, ukazuje na identičnost preferiranja puteva dostizanja krajnjih ciljeva kod svih ispitanika. Naime, prvih sedam vrijednosti (*poštenje, odgovornost, ambicioznost, intelektualno, sposobno, s ljubavlju i hrabro*) približno jednako preferiraju sve tri skupine ispitanika što je uvjetovano brojem godina radnoga iskustva i visokom statističkom značajnošću. U kontekstu realnoga pozicioniranja instrumentalnih vrijednosti učitelja, pedagoški potencijali dobijenih rezultata sadržani su u potrebi daljega očuvanja poštenoga i odgovornoga odnosa prema sebi i drugima, ali i očuvanju otvorenoga uma, samokontrole i pozitivnih ambicija u profesionalnom angažmanu.

Poredak vrijednosti po važnosti oblikuje individualni vrijednosni sustav koji pokazuje ne samo koje su vrijednosti važne, manje važne, njihov međuodnos, već i predispozicije pojedinca da se ponaša na određeni način. Obje skupine vrijednosti, instrumentalne i terminalne, imaju tendenciju da se mijenjaju tijekom vremena pod utjecajem aktualnih društvenih, političkih i ekonomskih uvjeta, što sigurno utječe na životno i profesionalno iskustvo, a što je u skladu s našim nalazima, ali i rezultatima drugih istraživanja (Romstein i Staković, 2017; Alas i Edwards, 2013). Treba napomenuti da spomenute

vrijednosti imaju sinkretički karakter zbog svoje interakcije i međusobne povezanosti u procesu djelovanja. Nadalje, te su vrijednosti smjernica rada učitelja koje služe kao unutrašnji regulator njegova ponašanja i kao matrica osobnih težnji i želja koji promiču transformaciju normi, ideala, osobnih uvjerenja i životnih načela. Priroda i sadržaj vrijednosti koje upravljaju i usmjeravaju cjelokupno ponašanje i djelovanje učitelja, a time i profesionalni angažman, vremenom oblikuju njegov osobni sustav vrijednosti na temelju kojeg se formira svijest učenika s kojima rade.

Očito je da je praksa pedagoškoga rada uvijek složenija i bogatija raznim specifičnostima od bilo koje znanosti, teorije ili modela. Stoga realizirano istraživanje u znanstvenom smislu značajno objašnjava stupanj sklonosti određenim vrijednostima učitelja. U praktičnom smislu, nadamo se da će ovo istraživanje biti poticaj za nova, moguće dublja istraživanja longitudinalnoga tipa u smislu praćenja razvojnosti pojedinih vrijednosti, bilo da ih pormatramo kao terminalne vrijednosti (životni ciljevi) ili kao instrumentalne vrijednosti (načini ostvarenja ciljeva) tijekom radnoga vijeka pojedinca.